

УДК 347.457

Світлана Лепех,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

УМОВИ ДОГОВОРУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ

Стаття присвячена характеристиці умов договору споживчого кредиту, аналізу законодавчих новел у цій сфері. Автор досліджує питання надання інформації споживачу про умови кредитування, розкриває сутність умов про предмет, плату та строк кредиту. На основі аналізу останніх змін законодавстві, проблем судової практики по кредитних спорах, тлумачень у науковій доктрині автор формулює висновки щодо вдосконалення правового регулювання споживчого кредитування.

Ключові слова: споживчий кредит, споживач, кредитна послуга, проценти, комісійні платежі, дострокове повернення.

Постановка проблеми. Споживче кредитування в Україні до фінансової кризи набуло значного поширення, було досить затребуваним. Зі зниженням рівня платоспроможності споживачів кредитних послуг професійні кредитодавці зіткнулися з проблемами масового невиконання зобов'язань позичальниками. У свою чергу, загострилися питання кабальності умов уже наданих кредитних послуг, а також ускладнення процедури отримання їх у період девальвації національної валюти, зниження рівня доходів населення, масового відтоку депозитів і, як наслідок, удорожчання кредитних ресурсів. На тлі відсутності належної правової бази споживчого кредитування більш очевидними стали диспропорції правового статусу кредитодавців та позичальників, встановлені домовленостями між ними. Вирішення цих проблем базується на концепції захисту слабкої сторони – споживача кредитної послуги, оскільки він взаємодіє з професійним кредитодавцем на запропонованих ним умовах і йому складно оцінити свої ризики. Так, у процесі гармонізації національного законодавства з вимогами ЄС було розроблено цілу низку законодавчих змін національного законодавства у сфері споживчого кредиту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового регулювання відносин споживчого кредиту досліджувались, зокрема, такими вітчизняними науковцями як А. Ю. Бабаскін, М. С. Муляр, В. Я. Погребняк, однак низка питань у цій сфері залишаються дискусійними, а з останніми законодавчими змінами з'явилися нові норми, які потребують тлумачення та наукової оцінки.

Метою статті є аналіз законодавчих новел щодо визначення умов договору споживчого кредиту, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Питання договірного регулювання відносин споживчого кредитування, окрім § 2 глави 71 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], який містить норми про кредитування в цілому,

врегульовано Законом України від 15.11.2016 № 1734-VIII «Про споживче кредитування» [2], який набрав чинності 10.06.2017 (далі – Закон про споживче кредитування). Прийняття цього нормативного акта стало довгоочікуваною подією в Україні, законопроект був розроблений з урахуванням положень Директиви 2008/48/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні договори зі споживачами та відміну Директиви 87/102/ЄЕС (далі – Директива ЄС) [3], а також значного практичного досвіду, вітчизняного та зарубіжного, отриманого під час фінансових криз. Особливості іпотечного споживчого кредитування визначені Директивою 2014/17/ЄС Європейського парламенту та Ради від 04.02.2014 про договори споживчого кредиту на придбання нерухомості. Аналогічний підхід закладений і в національному законодавстві – особливості іпотечного споживчого кредитування врегульовані також Законом України № 979-IV від 19.06.2003 «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».

Споживче кредитування визначено в законодавстві як правовідносини щодо надання, обслуговування та повернення споживчого кредиту [2]. Терміни, які відображені в назві цього зобов'язання, в теорії та законодавстві мають різне змістове навантаження. Так, термін «кредит» (з лат. *credo* – довіряю) вживається для позначення суми коштів, які позичаються (кредитних коштів), фінансової послуги, яка надається кредитодавцем позичальнику (кредитної послуги), а також самих зобов'язань, які виникають на підставі такої домовленості (кредитного зобов'язання). Щодо характеристики споживчого характеру такої кредитної послуги, то увага акцентується на цільовому використанні кредитних коштів – на придбанні товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, тобто для задоволення особистих, побутових потреб, які можуть існувати лише у фізичних осіб. У Директиві ЄС (ст. 3) вказано, що фізична особа як

споживач має діяти в цілях поза її діяльністю, бізнесом або професією [3].

Для оформлення відповідної домовленості між кредитором та позичальником законодавець використовує конструкцію договору споживчого кредиту. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону «Про споживче кредитування» договір про споживчий кредит – це вид кредитного договору, за яким кредитор зобов'язується надати споживчий кредит у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач (позичальник) зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти за користування кредитом на умовах, встановлених договором. Таке законодавче визначення цього правочину в цілому відповідає поняттю кредитного договору, яке міститься в статті 1054 ЦК України, уточнюючи при цьому специфічні ознаки договору споживчого кредиту (цільове використання та суб'єктний склад).

З метою забезпечення належної інформованості, обізнаності споживача кредитної послуги щодо майбутньої домовленості до її укладення кредитор або кредитний посередник надає споживачу інформацію, необхідну для порівняння різних пропозицій кредитора з метою прийняття споживачем обґрунтованого рішення. Зазначена інформація безоплатно надається кредитором споживачу за спеціальною формою (паспорт споживчого кредиту) у письмовій формі (у паперовому або електронному вигляді) із зазначенням дати надання такої інформації та терміну її актуальності. Споживач, який внаслідок ненадання йому такої інформації або надання її в неповному обсязі чи надання недостовірної інформації, уклав договір на менш сприятливих для себе умовах, ніж ті, що містяться в цій інформації, має право вимагати приведення укладеного договору у відповідність до зазначеної інформації шляхом надіслання кредитором відповідного письмового повідомлення. Кредитор зобов'язаний привести договір у відповідність до умов, зазначених у наданій інформації, протягом 14 днів з дати отримання такого повідомлення.

Щодо умов домовленості між кредитором та позичальником законодавством окремо встановлені вимоги. Стаття 12 Закону «Про споживче кредитування» не містить переліку істотних умов, але передбачає, які умови в досліджуваній домовленості зазначаються. Таке законодавче положення не є вдалим, оскільки не є зрозумілими наслідки недотримання цієї вимоги. Наступним недоліком законодавчої термінології в цій статті є розкриття умов договору через економічні категорії, оперування якими не притаманне цивільно-правовому регулюванню. Так, умова про предмет визначена через такі поняття, як тип кредиту (кредит, кредитна лінія, кредитування рахунку, ін.) та загальний розмір наданого кредиту. Зважаючи на те, що договір споживчого кредиту належить за чинним законодавством до групи договорів про надання послуг, умова про його предмет має не лише містити характеристику фінансових активів, щодо яких сторони домовляються, але й розкривати суть самої послуги,

тобто дій із надання цих активів. Кредитна послуга є різновидом фінансової послуги. У договорах про надання послуг, якими водночас опосередковується переміщення матеріальних благ, для повноти характеристики умови про предмет доцільно акцентувати увагу на обох складових частинах цієї умови договору, тобто характеризувати правову сутність самої послуги та конкретизувати майно, яке передається в процесі надання такої послуги. Так, за договором споживчого кредиту надається такий вид фінансової послуги, що полягає в передачі кредитором позичальнику (фізичній особі) національної валюти на умовах використання її для задоволення його особистих потреб споживчого характеру, а також повернення зі спливом обумовленого строку такої ж суми коштів і оплатою наданої послуги; відповідно, даним договором може опосередковуватись кредитування лише національної валюти України. Заборона споживчого кредитування в іноземній валюті на території України на даному етапі становлення національної економіки видається доцільною. Якщо кошти надаються позичальникові готівкою, то він набуває права власності на них, а не права користування (як зазначено у дефініції досліджуваного договору в статті 1 Закону «Про споживче кредитування»), а якщо безготівковим шляхом, то права вимоги зобов'язального характеру.

Умова про плату в договорах споживчого кредиту теж у законодавстві визначається неоднозначно, оскільки статті 1054, 1056-1 ЦК України згадують лише про проценти в якості плати, а в Законі «Про споживче кредитування» серед умов договору згадуються умови про процентну ставку кредитором, її тип (фіксована чи змінювана), порядок її обчислення, у тому числі порядок зміни, та сплати процентів; реальну річну процентну ставку та загальну вартість кредиту для споживача на дату укладення договору про споживчий кредит. Загальні витрати по кредиту включають усі платежі кредитором та посереднику, але не третім особам. До внесених змін управове регулювання цих відносин витрати щодо третіх осіб включали в сукупну вартість кредиту.

Основними складниками плати є проценти та комісії. Процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором. Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною. У разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених домовленістю сторін. Кредитор зобов'язаний письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну про-

центної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої застосовуватиметься нова ставка. У разі застосування змінюваної процентної ставки у кредитному договорі повинен визначитися максимальний розмір її збільшення.

В умовах досліджуваних договорів, крім процентів, сторони передбачають сплату позичальником різних комісійних платежів. Вони значно здорожчують кредит. Умови кредитних договорів щодо прав банку на стягнення комісій різних видів останнім часом дедалі частіше стають предметом уваги судових органів. Однак саме суперечливе, недосконале правове регулювання цього питання створює для банків можливість отримувати комісійні платежі не лише за фактично надані послуги, але й іноді без реального зустрічного надання послуги. Проблема законності встановлення та стягнення комісійних платежів має кілька складників. Насамперед, законодавство України не містить вичерпного чи приблизного переліку комісійних платежів, які можуть застосовуватися в процесі здійснення кредитної діяльності банком чи іншою фінансовою організацією. У визначенні поняття кредитного договору за ч. 1 ст. 1054 ЦКУ України для позичальника в кредитному зобов'язанні встановлено обов'язки щодо повернення позичених ним коштів та сплати нарахованих відсотків. Стаття 1056-1 ЦК України «Проценти за кредитним договором» досить чітко визначає суть такої плати на надану кредитну послугу і про жодні комісії не згадує. Комісії встановлюються за одноразові або періодичні дії. Значна частина комісійних платежів стягується за дії, які за своєю сутністю мають охоплюватися професійною діяльністю кредитодавця в процесі надання кредитної послуги і не є додатковими послугами. Стосовно стягнення плати за використання кредитних коштів важливим є правило про те, що споживач не зобов'язаний сплачувати кредитодавцю будь-які платежі, не зазначені у договорі про споживчий кредит.

Узгоджуючи умови про плату, сторони мають визначити можливі способи погашення заборгованості за кредитним договором. Сторонами обов'язково повинен розроблятися графік погашення кредиту, що є невід'ємною частиною договору споживчого кредиту. Найбільш поширеними є диференційований та ануїтетний способи. Диференційованими є платежі, коли вся сума боргу ділиться на певні частини і щомісяця виплачується його чергова частина та проценти, нараховані на залишок основного боргу. Ануїтетними є регулярні рівні щомісячні або щоквартальні платежі, які спрямовуються на погашення основного боргу, процентів, комісійних платежів і розраховуються таким чином, що вкінці перебігу строку дії договору за умови виконання зобов'язання позичальником заборгованість повністю погашається. Особливістю застосування ануїтетних платежів є також те, що законом не визначено, яка саме формула для їх розрахунку має використовуватись, а тому кредитодавець самостійно наперед розробляє правила щодо того чи іншого виду такого платежу, що, безперечно, не завжди сприяє забез-

печенню оптимальних умов реалізації інтересів позичальником.

Умова про строк є втіленням принципу строковості кредитних правовідносин. За критерієм функціонального призначення в процесі виконання зобов'язань за договором споживчого кредиту строки є основні (строки дії договору, реалізації основних прав та обов'язків) та допоміжні (строки пролонгації договору, відстрочення платежів, надання нової інформації, наприклад, стосовно зміни місця проживання сторони, пропозиції щодо зміни умов договору, ін.).

Досить часто на практиці позичальники реалізують право на дострокове повернення кредитних коштів, передбачене статтею 16 Закону про споживче кредитування. Споживач має право в будь-який час повністю або частково достроково повернути споживчий кредит у тому числі шляхом збільшення суми періодичних платежів. Договором про споживчий кредит може бути передбачено обов'язок повідомлення кредитодавця про намір дострокового повернення споживчого кредиту з оформленням відповідного документа.

Якщо споживач скористався правом повернення споживчого кредиту шляхом збільшення суми періодичних платежів, кредитодавець зобов'язаний здійснити відповідне коригування зобов'язань споживача у бік їх зменшення та на вимогу споживача надати йому новий графік платежів, а споживач сплачує кредитодавцю проценти за користування кредитом та вартість усіх послуг, пов'язаних з обслуговуванням та погашенням кредиту, за період фактичного користування кредитом. Кредитодавцю забороняється відмовляти споживачу в прийнятті платежу у разі дострокового повернення споживчого кредиту; встановлювати споживачу будь-яку плату, пов'язану з достроковим поверненням споживчого кредиту. Умова договору про споживчий кредит, що передбачає сплату споживачем будь-якої плати у разі дострокового повернення споживчого кредиту, є нікчемною. У разі затримання споживачем сплати частини споживчого кредиту та/або процентів шонайменше на 1 календарний місяць, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла – щонайменше на 3 календарні місяці, кредитодавець має право вимагати повернення споживчого кредиту, строк виплати якого ще не настав, у повному обсязі, якщо таке право передбачене договором про споживчий кредит.

Кредитодавець зобов'язаний у письмовій формі повідомити споживача із зазначенням дій, необхідних для усунення порушення, та строку, протягом якого вони мають бути здійснені. Якщо кредитодавець відповідно до умов договору про споживчий кредит вимагає здійснення платежів, строк сплати яких не настав, або повернення погашеного кредиту, такі платежі або повернення споживчого кредиту здійснюються споживачем протягом 30 календарних днів, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла – 60 календарних днів з дня одержання від кредитодавця повідомлення про

таку вимогу. Якщо протягом цього періоду споживач усуне порушення умов договору про споживчий кредит, вимога кредитодавця втрачає чинність.

Верховний Суд України у Постанові № 6-190цс14 від 21.01.2015 висловив правову позицію про те, що «пред'явивши вимогу про повне дострокове погашення заборгованості за кредитом, сплати відсотків за користування кредитом та пені, кредитор відповідно до частини другої статті 1050 ЦКУ змінив строк виконання основного зобов'язання...» [4]. Позиція щодо визначення правової сутності вимоги кредитодавця про дострокове повернення суми кредиту у разі порушення позичальником умов договору як зміни умов договору (зміни строку виконання зобов'язку позичальником) є спірною, зважаючи на те, що правовим наслідком зміни умов договору, зокрема і зміни строку виконання зобов'язку позичальником, є продовження дії самого зобов'язання, а не його припинення. Натомість у разі пред'явлення кредитодавцем такої вимоги у зв'язку з неналежним виконанням позичальником зобов'язку він має на меті припинити кредитне зобов'язання. Пред'явлення такої вимоги кредитодавцем не залежить від волі позичальника, такий односторонній правочин спрямований на припинення відповідних договірних відносин. Відповідно, більш обґрунтованим є тлумачення реалізації права кредитодавця на дострокове повернення суми кредиту як односторонньої відмови від договору/зобов'язання, а не зміни його умов. Викладені дискусійні тлумачення зумовлені тим, що в разі розірвання договору, яке матиме місце також і в разі односторонньої відмови від нього, згідно з ч. 2 ст. 653 ЦК України зобов'язання сторін припиняються, а відповідно, припиняються і забезпечувальні зобов'язання як акцесорні. Саме цим зумовлені спроби науковців та практиків вбачати у праві кредитодавця про дострокове повернення суми кредиту самостійну вимогу, не пов'язану з розірванням кредитного договору. Вирішенням цієї проблеми є уточнення положень статті 653 ЦК України. Зокрема, доцільно частину 2 викласти в такій редакції: «У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються, крім тих, які пов'язані із захистом порушених прав сторін та третіх осіб».

Щодо цільового спрямування, то кредитні кошти можуть бути використані для придбан-

ня, замовлення будь-якого виробу (товару), роботи чи послуги для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням зобов'язку найманого працівника. Саме ця умова є визначальною при виділенні договору споживчого кредиту як окремого різновиду кредитних договорів і має обов'язково узгоджуватися сторонами. У процесі кредитування здійснюється контроль за цільовим використанням позичальниками наданих кредитів шляхом перевірки документів, представлених для оформлення кредиту, звітів про використання коштів та інших документів, а також шляхом перевірок на місцях.

Крім умов, передбачених статтею 12 Закону «Про споживче кредитування», у досліджуваному договорі можуть бути зазначені інші умови, визначені законом та домовленістю сторін.

Висновки

Довгоочікувані законодавчі зміни у сфері споживчого кредитування мали значний позитивний ефект, однак окремі з них викликали нові дискусії. Для договору споживчого кредиту умови про предмет, плату, строк та цільове використання позичених коштів слід виокремити як істотні. При цьому характеристика таких умов у законодавстві має розкриватись через правові, а не лише економічні категорії. Вагомим важелем для усунення диспропорцій в правовому статусі споживача кредитної послуги як слабшої сторони та кредитодавця, який виступає професійним учасником ринку фінансових послуг, є встановлення певних обмежень свободи договору щодо окремих умов домовленості у сфері споживчого кредитування.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про споживче кредитування : Закон України № 1734-VIII від 15.11.2016 // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 1. – Ст. 2.
3. Директива 2008/48/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні договори зі споживачами та відміну Директиви 87/102/ЄС// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
4. Постанова Верховного Суду України № 6-190цс14 від 21.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scourt.gov.ua.

Статья посвящена характеристике условий договора потребительского кредита, анализу законодательных нововведений в этой сфере. Автор исследует вопросы предоставления информации потребителю об условиях кредитования, раскрывает сущность условий о предмете, плате и сроке кредита. На основании анализа последних изменений в законодательстве, проблем судебной практики по кредитным спорам, толкований в научной доктрине автор формулирует выводы по поводу усовершенствования правового регулирования потребительского кредитования.

Ключевые слова: потребительский кредит, потребитель, кредитная услуга, проценты, комиссионные платежи, досрочное возвращение.

The article is devoted to characteristic of the conditions of consumer creditcontract, analysis of legislative novels in this sphere. Author analyses questions of providing information to consumer about conditions of crediting, discloses conditions essence about object, fee and term. On the analyzing base of last legislative changes, problems of court practice about credit disputes, explications of scientific doctrine author formulates the conclusions about improvement of legal regulation of consumer crediting.

Key words: consumer credit, consumer, credit service, percents, fee, preschedule repayment.

